

Музика О.Л., Майстренко Т.М. Ціннісна підтримка регуляції навчальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання // Теоретико-методологічні питання розвитку загальної обдарованості особистості: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 20-річчю заснування НАПН України, 13 березня 2012 р., м. Київ. – К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2012. – С. 75-82.

УДК 159.922

Музика О.Л., Майстренко Т.М.

ЦІННІСНА ПІДТРИМКА РЕГУЛЯЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ

В статтє аналізуються особенности цєнностной поддержки учебной деятельности студєнтов. Цєнностная поддержка учебной деятельности направлена на развитие цєнностной регуляции учебной деятельности. Основными методами цєнностной поддержки учебной деятельности является использование организационно-педагогических особенностей кредитно-модульной системы и проблемно-ориентированные техники. Основным ресурсом цєнностной поддержки учебной деятельности являются способности студєнтов.

Ключевые слова: *кредитно-модульная система, проблемно-ориентированные техники, способности, учебная деятельность, цєнностная регуляция, цєнностная поддержка.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Запровадження кредитно-модульної системи навчання супроводжується організаційними та методичними змінами навчально-виховного процесу. З точки зору психологічних особливостей кредитно-модульна система орієнтована на розвиток самостійності та формування ціннісного ставлення до навчання. Однак серед студентів спостерігаються значні відмінності у пристосуванні до кредитно-модульної системи навчання. Однією з важливих характеристик, яка обумовлює цей процес, є особливості ціннісної регуляції навчальної діяльності. Попередження та вирішення проблем, пов'язаних з навчанням в умовах кредитно-модульної системи, потребує запровадження заходів ціннісної підтримки, які б сприяли розвитку ціннісної регуляції навчальної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Серед найпоширеніших проблем, пов'язаних зі здійсненням навчальної діяльності, виокремлюють труднощі діяльнісного характеру, пов'язані з якістю та швидкістю засвоєння знань та умінь, і труднощі, обумовлені особливостями ціннісної сфери студентів. Перша група проблем в основному потребує розвитку необхідних загальнонавчальних та специфічних навчальних умінь. Друга група проблем переважно пов'язана з тим, що навчальна діяльність у виші має неоднакову суб'єктивну цінність для різних студентів. Одні сприймають її як крок на шляху до оволодіння професією, другі розглядають її як ознаку певного соціального статусу, для третіх освіта само по собі є достатньою цінністю. Зважаючи на таку різноплановість в оцінці навчання, студенти неоднаково підходять до процесу його регуляції.

Аналіз літератури з проблеми розвитку та удосконалення навчальної діяльності показав, що психологічна допомога може здійснюватися у двох напрямках. По-перше, шляхом удосконалення методики викладання, запровадження інноваційних методів освіти, внесення змін в систему організації навчання: модульно-розвивальна система (А.В. Фурман), активні методи навчання (А.А. Вербицький), спільна продуктивна діяльність (В.Я. Ляудис), діалогічний стиль спілкування (О.Є Сапогова), освітній діалог (Г.К. Радчук). Інший напрямок надання психологічної допомоги орієнтований на розвиток суб'єктності та актуалізацію особистісних ресурсів студентів. Така робота може здійснюватися у формі психологічного консультування та тренінгової роботи (Ж.П. Вірна, В.М. Галузяк, В.О. Климчук, Н.І. Пов'якель, Н.В. Хазратова) [3; 4].

Одним з основних психологічних механізмів, який сприяє попередженню та вирішенню проблем навчальної діяльності, є розвиток рефлексії як результату, так і мети та процесу навчання (В.В. Рибалка, О.Б. Старовойтенко, Ю.М. Швалб) [6; 7; 8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливості надання психологічної допомоги студентам у вирішенні проблем,

пов'язаних з навчальною діяльністю, аналізуються в рамках традиційної системи навчання у виші. Разом з тим можливості кредитно-модульної системи щодо здійснення ціннісної підтримки навчальної діяльності студентів недостатньо досліджені.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в аналізі особливостей надання студентам ціннісної підтримки навчальної діяльності в умовах кредитно-модульної системи навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті ми аналізуємо методи та прийоми надання ціннісної підтримки ціннісної регуляції початкової діяльності студентів, які реалізуються на соціально-психологічному факультеті Житомирського державного університету імені Івана Франка. З 2004 року факультет працює за кредитно-модульною системою навчання.

Ціннісну регуляцію навчальної діяльності ми розглядаємо як свідомий динамічний оснований на ціннісному ставленні до діяльності та спрямований на саморозвиток процес, який включає оцінку, виконання, контроль, рефлексію та корекцію результатів діяльності. Основними структурними компонентами ціннісної регуляції навчальної діяльності є: 1) ціннісно-референтний, який визначається особливостями ціннісної свідомості та референтним оточенням студента; 2) діяльнісно-операційний (уміння та операції); 3) оцінно-корегуючий, який включає ціннісні критерії оцінки та ціннісні ресурси корекції навчальної діяльності. Особливості взаємодії цих компонентів дозволили виділити 4 рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності: суб'єктно-ціннісний, соціально-нормативний, формально-виконавський та ситуативний.

Аналіз результатів дослідження ціннісної регуляції навчальної діяльності дозволив визначити два основні напрямки ціннісної підтримки навчальної діяльності:

- 1) організаційно-педагогічний напрямок, який спирається на психологічні особливості кредитно-модульної системи організації навчання;

- 2) ціннісна підтримка розвитку здібностей, спрямована на актуалізацію особистісних ресурсів.

Відповідно до виділених рівнів та компонентів ціннісної регуляції ціннісна підтримка спрямовується на:

- розвиток рефлексії учбово-професійних умінь та здатності до їх операціоналізації (діяльнісно-операційний та результативно-корегуючий компоненти);
- формування професійного референтного оточення (референтний компонент);
- актуалізація у ціннісній свідомості моральнісних та діяльнісних ресурсів регуляції навчальної діяльності (ціннісний компонент).

Відповідно до виокремлених напрямків ціннісної підтримки здійснюється підбір організаційно-педагогічних та психологічних методів і прийомів розвитку ціннісної регуляції навчальної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Структура ціннісної підтримки регуляції навчальної діяльності студентів

Компоненти ціннісної регуляції	<i>діяльнісно-операційний та оцінно-корегуючий</i>	<i>ціннісний</i>	<i>референтний</i>
<i>Організаційно-педагогічні засоби</i>	• професійно-орієнтовані завдання • різні типи навчальних завдань	вибір власної стратегії навчальної діяльності	• включення у позанавчальну діяльність як спосіб отримання визнання • адаптаційний тренінг для першокурсників
<i>Ціннісна підтримка розвитку здібностей</i>	рефлексія учбово-професійних умінь	моделювання ціннісної свідомості	референтне професійне середовище

Організаційно-педагогічні засоби ціннісної підтримки. Для формування практичних умінь, які є основою для розвитку діяльнісних

ресурсів регуляції, у навчальний процес було запроваджено систему професійно-орієнтованих завдань. *Професійно-орієнтовані завдання* (ПОЗ) представляють собою моделювання типових робочих ситуацій з майбутньої професійної діяльності та реалізують технологічно-розвивальний підхід в освіті [5]. Використання подібного типу завдань не є повністю інноваційним методом, однак аналіз їх використання у навчальному процесі показав, що переважна більшість студентів стикається з певними труднощами та відчуває деяку розгубленість, отримавши подібне завдання. Тому для оптимізації роботи студентів було розроблено алгоритм виконання професійно-орієнтованого завдання (автори: О.Л. Музика, В.В. Горбунова, І.С. Загурська, Т.М. Майстренко), який складається з двох частин: 1) орієнтована на діяльність, яка проявляється у показниках повноти, якості та ефективності виконання поставленого завдання; 2) орієнтована на студента як суб'єкта навчальної діяльності, який розвиває власні учбово-професійні здібності.

Алгоритм виконання ПОЗ включає 5 етапів. Кожен етап передбачає здійснення ряду послідовних кроків у вирішенні поставного завдання та орієнтований на формування і розвиток учбових та професійних умінь (табл. 2).

Таблиця 2

Основні етапи виконання професійно-орієнтованого завдання та їх призначення

Етапи та підетапи	Призначення
I. Етап первинного аналізу проблеми 1.1. Категоріально-термінологічне довизначення проблеми, з якою звернулися до психолога 1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою, та визначення напрямків практичної роботи психолога	– розвиток умінь оперувати категоріально-термінологічним апаратом психології – розвиток умінь співвідносити практичні ситуації з психологічними концепціями – розуміння основних напрямків роботи психолога
II. Планово-підготовчий етап 2.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик 2.2. Підбір і аналіз літератури та формулювання припущень про причини виникнення проблеми 2.3. Консультація з фахівцями 2.4. Складання розгорнутого плану	– розвиток умінь рефлексувати власний навчальний та професійний досвід – розвиток умінь здійснювати підбір та аналіз літератури у вузько визначеному напрямку – розвиток умінь оцінювати власні переваги та проблеми у професійній сфері – розвиток умінь антиципації процесу та

виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів 2.5. Передбачення проблемних моментів 2.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання	результатів діяльності – розвиток умінь планувати діяльність – розвиток умінь визначати та підбирати методи роботи, ефективні у запропонованій ситуації
III. Етап практичної роботи 3.1. Збір емпіричних даних 3.2. Аналіз та інтерпретація отриманих даних 3.3. Надання психологічної допомоги	– розвиток умінь використовувати дослідницькі методи – розвиток умінь опрацьовувати результати досліджень – розвиток умінь використовувати релевантні ситуації методи надання психологічної допомоги – розвиток умінь використовувати комп'ютерне та технічне забезпечення для обробки та представлення результатів дослідження
IV. Звітно-підсумковий етап 4.1. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом (* це основний етап, на якому студент демонструє завершений фрагмент розв'язання проблемної ситуації)	– розвиток умінь демонструвати елементи роботи практичного психолога
V. Етап самоаналізу, групової рефлексії та саморозвитку	– розвиток здатності до рефлексії професійних умінь та якостей – розвиток умінь розробляти та здійснювати програму саморозвитку професійних умінь та якостей

Якщо використання етапів I-IV є доволі традиційним для подібного роду завдань, то запровадження етапу самоаналізу, групової рефлексії та саморозвитку є важливим саме для забезпечення ціннісної підтримки. Цей етап складається з 2 послідовних підетапів – самоаналізу та саморозвитку. Етап самоаналізу передбачає максимально конкретну та детальну рефлексію навчально-професійних знань й умінь та професійно важливих якостей, необхідних для якісного виконання ПОЗ. Кожен із визначених параметрів оцінюється за 100-бальною шкалою з позицій самооцінки, оцінки референтного професійного оточення та групової оцінки. Визначення очікуваної та групової оцінки з подальшим їх обговоренням сприятиме процесам ціннісного обміну в академічній групі.

Другий підетап передбачає створення програми саморозвитку для ліквідації виявлених проблем. З цією метою застосовуються ті ж прийоми, що і при розробці програми самовиховання: визначається та аналізується

проблемний момент – розробляється план заходів для саморозвитку – визначаються терміни впровадження – вказуються критерії самоконтролю.

Різні типи навчальних завдань. ПОЗ у першу чергу орієнтовані на перевірку учбово-професійних умінь. Для перевірки рівня теоретичної підготовки запроваджено комп'ютерне тестування, яке проводиться по завершенню вивчення модуля. Важливою психологічною особливістю є те, що ця оцінка фактично є безособовою, і у випадку низького тестового результату не формується негативна установка по відношенню до викладача. Також кожен студент має можливість за бажанням проходити пробне тестування та аналізувати допущені помилки. Постійний доступ до бази тестових завдань через Інтернет забезпечує система управління навчальним процесом «Універсум» (розробники О.Л. Музика, Ю.О. Оснадчук).

Вибір власної стратегії навчальної діяльності. Кредитно-модульна система дає студентам можливість самостійно обрати систему контролю знань та отримання підсумкової оцінки: працювати на заняттях, писати підсумкову модульну роботу, складати іспит, підвищувати чи не підвищувати оцінку. Такий підхід до системи оцінювання та контролю знань забезпечує можливість проявити власну суб'єктність, але, одночасно, і відповідати за результати своєї роботи. Крім того, це є власне підготовка до професійної діяльності, у якій одна з важливіших вимог, якій має відповідати фахівець, – це здатність самостійно приймати рішення у різних ситуаціях.

Включення у позанавчальну діяльність як спосіб отримання визнання. При здійсненні ціннісної підтримки навчальної діяльності студентів ми виходимо з позицій, визначених у програмі ціннісної підтримки здібностей та обдарованості „Три кроки” [2]. Одна з основних тез цієї концепції полягає у тому, що умовою розвитку здібностей є визнання та поцінування досягнень оточенням. Особливості організації навчальної діяльності реально такі, що вона не дозволяє усім студентам отримати визнання за показниками успішності навчання. Це змушує частину студентів шукати визнання в інших видах діяльності. Особливо актуально це може бути для студентів, які мають певні

здібності в інших видах діяльності. Попередження ситуації невключення таких студентів у навчальний процес потребує запропонувати їм в рамках навчально-виховного процесу додаткові способи одержання визнання шляхом залучення їх до спортивної, громадської, мистецької та інших видів діяльності.

Адаптаційний тренінг для першокурсників. Крім звичних проблем, пов'язаних із адаптацією до навчання у виші, цей процесі ускладнюється впровадженням відмінної від шкільного навчання кредитно-модульної системи. У зв'язку з цим, одним із основних завдань, яке ставиться на початку навчального року, є ознайомлення першокурсників з особливостями навчання за кредитно-модульною системою. Активну роль у процесі адаптації студентів-першокурсників відіграють студенти старших курсів, які проводять адаптаційні тренінги для першокурсників, розроблені за принципом «Рівний-рівному». У ході таких тренінгів першокурсники не лише знайомляться один з одним та вивчають правила поведінки в університеті, але й розглядають особливості організації навчання за кредитно-модульною системою.

Ціннісна підтримка розвитку здібностей. Одним з основних ресурсів, які забезпечують регуляцію навчальної діяльності, є здібності. Намагання розвивати лише операційну складову здібностей не завжди є успішним через недостатнє врахування суб'єктного досвіду студента та особливостей актуальної ситуації. Для поліпшення показників учбової діяльності студенту достатньо надати ціннісну підтримку, а дієво-операційні компоненти він вдосконалить сам.

Ціннісна підтримка регуляції навчальної діяльності студентів розглядається як система психологічних впливів, спрямована на рефлексію труднощів учбово-професійної діяльності та на актуалізацію діяльнісних і соціальних ресурсів, які сприяють переходу на вищі рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності.

Програма ціннісної підтримки регуляції навчальної діяльності передбачає використання проблемно-орієнтованих технік ціннісної підтримки розвитку здібностей, які базуються на саморефлексії і враховують: а) ціннісний досвід

особистості; б) її індивідуальний ресурсний потенціал; в) потенціал сприяння соціального оточення; г) суб'єктну активність особистості, спрямовану на саморозвиток здібностей.

Програма ціннісної підтримки включає ряд послідовних та взаємопов'язаних етапів. Основним механізмом, на який спирається ціннісна підтримка, є розвиток рефлексивних механізмів та активна позиція досліджуваного. Ціннісна підтримка може здійснюватися як у формі індивідуальної бесіди, так і у вигляді тренінгу.

Перший етап – реконструкція ціннісної свідомості за допомогою методики моделювання ціннісної свідомості [5]. Аналіз факторно-семантичної моделі допомагає досліджуваним проаналізувати особливості власної системи цінностей та виявити можливі труднощі у ціннісній регуляції навчальної діяльності.

Аналіз результатів дослідження дозволив виявити такі труднощі ціннісної регуляції навчальної діяльності: недиференційованість ціннісної свідомості, конфліктність цінностей, обмеженість діяльнісних ресурсів та брак учбово-професійних ресурсів регуляції навчальної діяльності.

Другий етап – пошук діяльнісних, соціальних та особистісно-ціннісних ресурсів регуляції навчальної діяльності на основі рефлексії дієво-операційної складової учбово-професійних здібностей, кола референтних осіб, особистісних якостей та власного досвіду навчання. Основним прийомом, який використовується на цьому етапі, є заповнення карти МВДЗ [1]. Також для актуалізації цих ресурсів можуть використовуватися такі тренінгові вправи як «Не хочу хвалитися, але я ...», «Успішний досвід» (для актуалізації ситуацій досягнення), вправа «Поведінковий аналіз», «Резюме», «Автобіографія майбутнього» (для актуалізації діяльнісних ресурсів та професійних планів) тощо.

Третій етап – актуалізація ресурсного потенціалу (здібностей та референтного оточення) у свідомості досліджуваних шляхом повторної реконструкції ціннісної свідомості.

Поетапне здійснення ціннісної підтримки допомагає студентам як визначити можливі суб'єктивні труднощі у реалізації навчальної діяльності, так і одночасно відшукати у власній ціннісній свідомості ресурси для їх вирішення.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Особливості виконання навчальної діяльності студентів пояснюються особливостями їх ціннісної сфери та рівнем рефлексії учбово-професійних умінь.
2. Вирішення можливих проблем, пов'язаних із навчанням, здійснюється шляхом змін в організації навчально-виховного процесів та впровадження нових прийомів у методику викладання навчальних дисциплін, а також за допомогою методів надання психологічної допомоги, метою яких є розвиток суб'єктності студентів.
3. Використання можливостей кредитно-модульної системи та спеціально розробленої програми ціннісної підтримки сприяють розвитку ціннісного, референтного, діяльнісно-операційного та результативно-корегуючого компонентів ціннісної регуляції навчальної діяльності.

Література

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
2. Музика О.Л. Програма ціннісної підтримки здібностей та обдарованості „Три кроки”. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 34 с.
3. Особистісні кризи студентського віку: зб. наук. статей / За ред. Т.М. Титаренко. – Луцьк: Ред.-вид. від. «Вежа» Волин.держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 112 с.
4. Пов'якель Н.І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи: [монографія] / Надія Іванівна Пов'якель. – Вид. 2, випр. і доп. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 298с.
5. Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. – 2-ге вид. перероб і доп. – Житомир, 2010. – 587 с.
6. Рибалка В.В. Особистісний, рефлексивно-ціннісно-креативний підхід до розвитку психологічної культури учнівської молоді в умовах неперервної професійної освіти / В.В. Рибалка // Розвиток психологічної культури

учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: навч.-метод. посіб. / за ред. В.В. Рибалки; кол.авторів: Г.О. Балл, М.В. Бастун, О.Г. Видра, Н.І. Волошко, Л.М. Гридковець, Р.С. Гуревич, О.М. Ігнатович, А.М. Коломієць, Д.Ф. Крюкова, О.П. Лящ, В.Е. Мілерян, В.І. Панченко, П.С. Перепелиця, В.В. Рибалка, З.Л. Становських, С.К. Шандрук. – К.: ШППО АПН України, 2005. – С. 30-43.

7. Старовойтенко Е.Б. Психология личности в парадигме жизненных отношений: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Е.Б. Старовойтенко. – М.: Академический Проект; Трикста, 2004. – 256 с.
8. Швалб Ю.М. Поняття суб'єкта учбової діяльності / Ю.М. Швалб // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 303-315.